

nolla suomea eivätkä äidinkieltään. Jos näin käy, silloin joutuvat puntariin nykyiset kasvat-
tus- ja koulutustoimenpiteet, joiden tarkoitettuja ja tarkoittamattomia seurauksia emme ole
osanneet ennakoida. Saamelaisten ja romanien menetysten hyvittäminen lienee ratkaistava
vielä sitä ennen.

* * *

Marjut Anttosen *Menetetty koulunkäynti* on saanut kanteensa graafikko Mirja Anttosen –
liekö tutkijan sukua – tekemän nostalgisen kuvan mustine liitutauluineen ja kaunokir-
joitettuine otsikoineen. Taulun oranssinruskeat kehykset ja heleän vihreä tausta antavat
ripauksen toivoa oikeudenmukaisemmasta tulevaisuudesta. Julkaisun kömpelö ja van-
hahtava taitto vastanee Siirtolaisuusinstituutin raportti-sarjan nykyistä taittoa, jota voisi
muokata houkuttelevammaksi.

Jokaisesta kirjasta löytyy pieniä puutteita: muutamasta taulukosta puuttuvat summat;
kartta auttaisi lukijaa paikantamaan niin ihmisiä kuin tapahtumiakin ja valokuvia aiheesta
olisi varmasti löytynyt. Ehkä tässäkin on "säätetty"?

Anttonen kirjoittaa helposti avautuvia virkkeitä, vaikka joutuu käyttämään lakitekstien
ja viranomaiskielen pitkiä ja hankalia ilmaisuja. Tekstiä on ilo lukea. Tutkimuksen kielestä
sekä hallitusta rakenteesta ja metodologiasta voisivat ottaa oppia niin kasvatustieteilijät
kuin etnologit ja kulttuurihistorioitsijatkin.

Julkaistu löytyy myös verkosta:

http://www.migrationinstitute.fi/pdf/A33_2010_Menetetty_koulunkaynti.pdf

Leena Rossi on kulttuurihistorian tutkija Turun yliopistossa.

Monipuolinen tietopaketti haastattelun analyysistä

Elina Makkonen

*Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) 2010. Haastattelun
analyysi. Tampere: Vastapaino. 469 s.*

Haastattelun analyysi sai toimittajiensa, Johanna Ruusuvooren, Pirjo Nikanderin ja Matti
Hyvärisen mukaan alkunsa siitä havainnosta, ettei haastattelua käsittelevä kirjallisuus anna
tutkijoille välineitä konkreettisen laadullisen analyysin tekemiseen. Menetelmäkirjallisuus-
dessa tarkastellaan kyllä aineistonkeruuseen liittyviä erilaisia ongelmia ja haastattelupros-
sessia sekä haastateltavan ja haastattelijan välistä suhdetta, mutta aineiston kanssa työskent-
elyä ja analyysin etenemistä samoin kuin tutkijan tekemiä analyttisiä välineitä ja valintoja
koskevia ratkaisuja ei juurikaan käsitellä.

Käsillä oleva kirja on jatkoa vuonna 2005 ilmestyneelle, osittain samojen tekijöiden
työstämälle teokselle *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tämä uudempi kir-
ja keskittyy haastattelun kootun ja tuotetun aineiston käyttöön tutkimuksessa. Sen painopis-
te on aineiston analyysissä, eri lähestymistapojen ja laadullisten analyysivälineistöjen esit-

telyssä, mahdollisuuksissa ja rajoituksissa.

Kirja sisältää johdanto mukaan lukien 19 artikkelia, joita kirjassa kutsutaan luvuiksi ja jotka toimivat hyvin itsenäisinä kokonaisuuksina. Kirjoittajat, joita on yhteensä 21, ovat hyödyntäneet omissa tutkimuksissaan haastattelumenetelmää. He edustavat erilaisia tieteenaloja, kuten yhteiskuntatieteitä, kulttuurintutkimusta sekä kieli-, kirjallisuus- ja terveystiedettä. Tämä luonnollisesti näkyy erilaisten lähestymistapojen ja näkökulmien kirjona, mitä pidän hyvänä asiana.

Kirja on jaettu kahteen osaan. Niistä ensimmäinen, "Erilaiset menetelmät", on erittäin laaja. Siinä keskitytään analyttisiin traditioihin ja käytännön analyysivälineisiin. Toinen osa, "Aineiston käsittelyn kysymyksiä", taas koostuu konkreettisemmista ja lyhyemmistä luvuista. Ihmettelin kirjan rakennetta, onhan kirjan ensimmäinen osa yli 300-sivuinen, kun taas toinen osa vain noin 60-sivuinen. Erilaisia menetelmiä käsittelevän laajan osan pilkkominen pienempiin temaattisiin kokonaisuuksiin olisi mielestäni palvellut kirjan lukijoita. Johanna Ruusuvooren, Pirjo Nikanderin ja Matti Hyvärisen kirjoittama johdantoluku "Haastattelun analyysin vaiheet" taustoittaa hyvin teosta. Siinä esitellään lyhyesti kirjan luvut ja tarkastellaan esimerkkien kautta haastattelun luokitteluun, analysointiin ja tulkinnaan liittyviä kysymyksiä, mutta myös hahmotellaan analyysiprosessia, jonka tarkastelu syvenee muissa luvuissa.

Kirjan toimittajat painottavat, ettei ole olemassa yhtä yleispätevää polkua aineiston käsittelystä tulkintaan ja analyysiin, ja näin ollen käsillä oleva kirja ei pysty eikä edes pyri vastaamaan kaikkiin haastatteluaineiston analyysiä koskeviin kysymyksiin. Tutkijan näkökulma ja aineiston lukemisen tapa samoin kuin tutkimuskysymykset ja -ongelma muovavat ja ohjaavat aina lähestymistapaa. Se mitä aineistolle teemme, eli miten sitä puramme, luemme, kuuntelemme ja koodaamme, ei tapahdu tyhjiössä eikä ole analyttisesti neutraalia, vaan pohjautuu esiyymmärryksellemme siitä, millaisia ilmiöitä aineisto sisältää, mikä siinä on olennaista ja mihin analyysissa keskitytään.

Etnografiaa ja kerronnallisuutta

Eri menetelmiä käsittelevän osuuden aloittavat Laura Huttusen ja Anna Rastan kirjoittamat, etnografista tutkimusta käsittelevät luvut. Huttunen tarkastelee aineiston muodostumiseen samoin kuin aineiston analysointiin liittyviä kysymyksiä Suomessa asuvien bosnia-laisten keskuudessa tekemänsä kenttätöön kautta. Hän esittelee konkreettisina analyysin välineinä aineistojen ristiinluennan ja teoreettisesta kirjallisuudesta ammennetun käsitteistön. Huttunen painottaa kirjoituksessaan haastattelujen huolellista kontekstointia, sillä etnografisessa tutkimuksessa haastattelu käsitetään osaksi havainnointiin perustuvaa kenttätöitä.

Anna Rastas tarkastelee erilaisten haastatteluaineistojen käsittelyn ja analyysin etene- mistä sekä empirian ja teorian vuoropuhelua osana tutkimusprosessia, mutta pohtii myös etnografisen tutkimuksen poliittisia ja emansipatorisia ulottuvuuksia. Hän hyödyntää tarkastelussaan kahdessa eri hankkeessa saamia kokemuksia. Näistä ensimmäisessä, *Tietokirjojen Afrikka* -hankkeessa tekstien tutkimiseen on yhdistetty toimintatutkimuksellista otetta. Toisessa hankkeessa taas on tutkittu rasismia lasten ja nuorten arjessa.

Matti Hyvärisen, Tarja Aaltosen ja Anna Leimumäen sekä Jyrki Pöysän kirjoittamissa luvuissa perehdytään haastattelukertomukseen analyysiin ja kerronnallisuuteen. Hyvärisen mukaan haastattelukertomuksen tutkijan on tärkeä tunnistaa kertomus ja kerronnallisuus aineistostaan ja suhteuttaa analyysinsä kerronnallisuuteen. Aineistolähtöinen kertomuksen analyysi perustuukin kykyyn tehdä erotteluja erilaisten kertomisen tapojen välillä.

Luku "Kokemus ja kerronnallisuus – kaksi luentaa" on kiinnostava, koska siinä sairastumiseen ja sairauteen liittyviä kertomuksia käsitellään kahden erilaisen tieteenalan lähtökohdista. Anna Leimumäki tuo analyysiin kirjallisuustieteellisen ja Tarja Aaltonen vastaavasti sosiaalipsykologisen näkökulman. Esimerkkeinä kirjoittajat käyttävät omaelämäkerrallista sairauskertomusta ja antinarratiivista kokemukskertomusta, jonka afaatikko, hänen läheisensä ja puheterapeutti yhdessä rakentavat.

Jyrki Pöysä puolestaan pohtii asemointinäkökulman soveltuvuutta haastattelutilanteen ja haastatteluaineistojen analyysiin. Asemointiteoriaa ei kirjoittajan mukaan voi sinällään pitää konkreettisena analyysimallina, mutta sitä voidaan kuitenkin käyttää muiden analyysitekniikoiden tukena. Asemointinäkulma auttaakin näkemään sen, että haastattelutilanteen vuorovaikutus on jatkuvasti käynnissä olevaa peliä tai kamppailua, jossa osallistujat voivat omia roolejaan.

Subjektiasemien analysoinnista jäsenkategoria-analyysiin

Jukka Törrönen keskittyy identiteettien ja subjektiasemien analysointiin, ja esittelee kolme erilaista analyysitapaa. Yhteiskunnallista, kulttuurista ja tilannekohtaista strategiaa voidaan kirjoittajan mukaan käyttää itsenäisesti tai yhdistellen. Luvussa käyttämänsä esimerkit Törrönen on poiminut nuorten aikuisten ravintolakäyttäytymistä käsittelevästä aineistosta. Hän muistuttaa kaikkia meitä laadullista tutkimusta tekeviä siitä, etteivät rikkaat ja monimerkityksiset laadulliset aineistot suinkaan tyhjene yhteen tai kahteen analyysiin. Teoreettista taustamaisemaa ja kysymyksenasettelua muuttamalla voidaankin aineistosta saada esille uusia piirteitä.

Ilkka Pietilä perehdyttää lukijat ryhmä- ja yksinhaastatteluun diskurssiivisen tutkimuksen ja vuorovaikutuksen näkökulmasta. Mielestäni Pietilän ajatus siitä, että ryhmä- ja yksinhaastattelu nähtäisiin toistensa peilauspintoina on oivaltava. Ne ovat erilaisia vuorovaikutuksen konteksteja ja esimerkiksi identiteettityö rakentuu niissä eri tavoin. Sen sijaan, että näitä kahta haastattelumenetelmää ja niiden avulla koottuja aineistoja vain suoraviivaisesti vertailtaisiin, voisi tutkija niitä toisiinsa peilaten havaita ja löytää aineistoistaan uusia piirteitä.

Pirjo Nikanderin kirjoittamassa luvussa lähtökohtana ovat haastattelun kulttuuriset jäsenyydet sekä jäsenkategoria-analyysi (JKA). Kirjoittaja esittelee sen yhtenä mahdollisena analyysimallina, kun halutaan eritellä, miten puhujat haastattelun kuluessa järjestävät ja jäsentävät kulttuurista todellisuuttaan tai miten he sijoittavat itsensä ja muut osaksi sosiaalista maailmaa. Nikander pohtii myös, miten haastateltavat tekevät hienovaraisia erotteluja ja eri tavoin moraalisesti arvottavat ryhmiin ja kategorioihin kuulumista samoin kuin niihin liittyviä kulttuurisia normeja ja merkityksiä.

Vuorovaikutuksen tarkastelua

Viime vuosina haastattelua on yhä useammin alettu lähestyä vuorovaikutustilanteena. Tämä näkökulma tulee myös esille useissa *Haastattelun analyysin* luvuissa. Johanna Ruusuvoori lähestyy vuorovaikutusta keskusteluanalyttisesta näkökulmasta, ja tuo tarkasteluun mukaan kysymyksen tiedollisesta vallasta ja kontrollivallasta. Kirjoittaja toteaa, että kun haastattelua tarkastellaan keskusteluanalyttisesti, tuotetaan empirisiä havaintoja siitä, miten vuorovaikutusprosessi etenee sekä millaisia tavoilla osallistujat toteuttavat meneillään olevaa toimintaa ja millaisiin säännönmukaisuuksiin he puhuessaan orientoituvat.

Pirkko Nuolijärvi ja Liisa Tiittula analysoivat luvussaan mediahaastatteluja. Tutkimus- ja mediahaastattelulla on erilaisuudestaan huolimatta myös yhtäläisyyksiä. Molemmat ovat

ennalta suunniteltuja sekä haastattelijan alullepanemia ja ohjaamia. Kummassakin haastattelija tuntee roolinsa, kun taas haasteltava oppii sen haastattelun aikana, ellei sitten kyseessä ole kokenut haastateltava, kuten poliitiikko. Kirjoittajat analysoivat *Ajankohtaisen kakoksen* rasismiin liittyvää keskustelua ja presidenttiehdokkaiden vaalitenttiä, ja yhdistävät tarkastelussaan etnografisen menetelmän keskusteluanalyysiin.

Maria Rakkolainen ja Leena Ehrling puolestaan analysoivat päihdehuollon asiakastyötä käsittelevää aineistoa kahden eri menetelmän avulla. Motivoivan haastattelun koodauksella etsitään vastauksia siihen, missä määrin keskustelu noudattaa motivoivan haastattelun periaatteita ja lisää asiakkaan hoitoon sitoutumista, kun taas keskusteluanalyysin avulla tarkastellaan, mitä työntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa tapahtuu ja mitkä vuorovaikutuksen piirteet luonnehtivat päihdehuollon ensimmäistä tapaamisia. Erilaisesta teoriaperinteestä nousevien ja lähtökohdiltaan erilaisten menetelmien yhdistäminen ei ole ongelmatonta ja helppoa, mutta kuten kirjoittajat osoittavat, se voi olla hedelmällistä ja kiinnostavaa.

Grounded theorya ja faktanäkökulmaa

Jari Luomanen käsittelee luvussaan grounded theory -menetelmää (GTM), joka on pitkälle jäsennelty lähestymistapa laadullisen aineiston analyysiin. Luvussa esitetään erilaiset analyysi- ja koodausvaiheet: avoin koodaus, pitkittäiskoodaus ja valikova koodaus. Menetelmä onkin jäsennelty lähestymistapa, jota ei kirjoittajan mukaan kannata kuitenkaan noudattaa orjallisesti. Huolimatta siitä, että grounded theory vaikuttaa mekaaniselta aineiston käsitteilyn välineeltä, pitää kirjoittaja sitä aidosti luovuuteen kannustavana tutkimusmenetelmänä.

Marja Alastalo ja Maria Åkerman käsittelevät asiantuntijahaastattelua. Haastateltava on siinä rajatun historiallisen prosessin tai ilmiökentän tuntija. Kirjoittajat kyseenalaistavat laadullisen kulttuurintutkimuksen mukanaan tuoman lukutavan yleispätevyyden. Heidän mukaansa faktanäkökulman ei tarvitse olla aineiston vajaakäyttöä, vaan siihenkin voidaan niveltää mukaan todellisuuden intersubjektiviisen rakentumisen huomioiva tulkinta. Asiantuntijahaastattelun kohdalla on muistettava aineiston käytön tavoite eli pyrkimys ilmiökentän faktuaaliseen kuvaamiseen.

Aineiston käsittelyä

Kirjan toisessa osassa perehdytään viiden luvun verran aineiston käsittelyn kysymyksiin. Outi Jolanki ja Sanna Karhunen tarkastelevat laadullisen aineiston kehitettyjä analyysiohjelmia. He huomauttavat, ettei analyysiohjelma suinkaan tee tutkijalle valmista analyysia, vaan on väline, joka vaatii tutkijan ajattelua ja tietoisia valintoja. Parhaassa tapauksessa analyysiohjelma tukee systemaattista koodausta sekä helpottaa aineiston käsittelyä, hallintaa ja käyttöä tutkimuksessa. Näin ollen se myös vapauttaa aikaa analyysin kehittelyyn. Oleellisinta analyysia suunnitellessa on pohtia, mitä ohjelmalla on tarkoitus tehdä ja tukeeko ohjelma analyysin tekemistä.

Ilkka Pietilä tarkastelee kansainvälistyvän tutkimusmaailman kannalta tärkeää aihepiiriä, nimittäin vieraskielisten haastattelujen analysointia ja raportointia. Hän pohtii, miten vieraskielisen aineiston prosessointi analyysin eri vaiheissa poikkeaa tutkijan omalla äidinkiellellä toteutettujen haastattelujen analysoinnista. Samoin hän tarkastelee, millaisia ongelmia vieraskielisen aineiston analysointiin liittyy. Pietilän toteamukseen siitä, että vieraskielisen aineiston kohdalla hyvä kielitaito ei riitä, vaan tutkijan olisi tunnettava myös kohdemaan historiaa, kulttuuria ja kasvostusten tapahtuvaa vuorovaikutusta ohjaavien tapojen tuntemusta, on kulttuurintutkijan helppo yhtyä.

Litteroinnille on kirjassa omistettu kaksi lyhyttä lukua. Niistä ensimmäisessä Johanna Ruusuvuori esittelee litteroijan muistilistan, kun taas Pirjo Nikander pohtii aineistokatkelmien litterointiin, kääntämiseen ja valideiteettiin liittyviä kysymyksiä. Sekä Ruusuvuori että Nikander painottavat sitä, että puheesta tekstiksi muunnettu litteraatio on jo kertaalleen tullut versio analysoitavasta tilanteesta. Aineiston purkamista koskevat ratkaisut heijastavat tutkijan esiymmärrystä ja oletuksia tutkittavasta ilmiöstä samoin kuin sitä, miten ja millä tasolla aineistoa on mielekästä lähestyä.

On hyvä, että Ruusuvuori nostaa esille haastattelunauhoituksen merkityksen tutkimusaineistona, sillä suurin osa haastattelua käyttävistä tutkijoista käyttää analysoidessaan litteraatiota. Myös käsillä olevassa kirjassa haastattelua kutsutaan usein tekstiksi eikä suinkaan puheeksi (esim. s. 11). Ruusuvuoren mukaan haastattelutilanteesta syntynyt nauhoite on keskusteluanalyysissä aina ensisijainen analysoitava aineisto. Litteraatio taas on muistamisen ja yksityiskohtien havaitsemisen apuväline, joka auttaa jäsentämään keskustelupuhetta ja havaitsemaan puheen yksityiskohtia. Luonnollisesti se, mihin tarkoituksiin haastattelua käyttää tai millä tarkkuudella sitä analysoi, vaikuttaa siihen, kannattaako tutkijan analysoida nauhoitetta vai siitä tehtyä litteraatiota.

Kirjan viimeinen luku on omistettu eettisille kysymyksille. Arja Kuula ja Sanni Tiitinen tarkastelevat tutkimusetiikkaa rajatusta, haastattelujen jatkokäytön näkökulmasta. Keskeisiä kysymyksiä haastattelujen jatkokäytön ja aineiston pidemmän elinkaaren kannalta ovat, saako aineistoa ylipäättään käyttää uudelleen ja saako sen arkistoida. Kirjoittajat pohtivat luvussaan yleisemminkin haastattelututkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä samoin kuin käsittelevät kaikille haastatteluja tekeville hyödyllisiä ja tarpeellisia asioita, kuten aineistojen perustietojen merkitsemistä ja kysymyksiä anonymisoinnista.

Mielestäni on harmillista, että aineiston litterointi ja eettiset kysymykset nousevat kunolla esille vasta kirjan lopussa; niitä myös käsitellään aika lyhyesti. Ne ovat kuitenkin laadullisessa tutkimuksessa tärkeitä eikä niitä voida käsitellä pelkästään aineiston käsittelyyn kohdistuvina kysymyksinä. Olisinkin toivonut, että erityisesti tutkimusetiikkaa olisi käsitelty laajemmin ja syvällisemmin.

Monipuolinen (oppi)kirja

Haastattelun analyysi antaa monipuolisen kuvan erilaisista haastatteluista ja ennen kaikkea niiden käytöstä ja analysoinnista. Se sisältää paitsi tutkimushaastattelujen niin myös institutionaalisten haastattelujen ja mediahaastattelujen analyseja. Monia kirjassa esiteltyjä menetelmällisistä lähestymistapoja voi käyttää ja hyödyntää myös muunlaisen tutkimusaineiston käsittelyssä ja analysoinnissa.

Haastattelun analyysi on vankka tietopaketti, joka on pääsääntöisesti hyvin ja ymmärrettävästi kirjoitettu. Kirjaa voi hyvin suositella eri tieteenalojan opiskelijoille, mutta myös jatko-opiskelijoille, tutkijoille ja opettajille. Se lunastaa hyvin paikkansa oppikirjana, onhan erilaisia menetelmiä ja metodisia lähestymistapoja käsittelevien lukujen loppuun koottu lähdekirjallisuuden lisäksi suositeltavaa kirjallisuutta, jonka avulla lukija voi vielä syventää lukemaansa.

Elina Makkonen on kontiolahtelainen filosofian tohtori ja perinteentutkija.